

Jako archeolog a egyptolog se s otázkou *Co se stalo?* ve vztahu k minulým událostem setkávám velice často. A její frekvence se razantně zvyšuje od doby, kdy jsem se začal zabývat obecnější povahou kolapsů. Kolapsem myslím proces zásadní a hluboké transformace a proměny, nikoliv proces zániku a destrukce, jak bývá někdy „problém“ tohoto fenoménu nihilisticky a pohříchu populisticky vykládán. Takové procesy můžeme sledovat v mnoha časových úsecích minulosti planety Země a historie vývoje lidstva. Nejčastější aspekty a procesy, které doprovázely procesy krizí a úpadků minulých společností a civilizací, jsou překvapivě aktuální i dnes. S ohledem na současný stav naší společnosti může prostá otázka, totiž, zda se skutečně něco podstatného s naší moderní společností a západní civilizací děje – a zde záleží na úhlu našeho pohledu či životní perspektivy – nabývat nových forem a stávat se naléhavější. Takže, co se stalo, nebo lépe napsáno, děje se něco, v našem případě?

Nemohu se nevyhnout vzpomínce na Václava Havla a jeho tolikrát opakovanou úvahu o „blbě náladě“ z roku 1997. Jeho výrok nepochybně směřoval k obecnější a dlouhodobější charakteristice vývoje společnosti. Havel jako filosof si velmi dobře uvědomoval sílu a moc ducha a v tomto ohledu je třeba mu dát plně za pravdu. Havel jako filosof „symbolických forem“ byl v tomto ohledu málokým překonatelný a některé jeho myšlenky nabývají zřetelnějšího smyslu pro nás ostatní až po letech. Lidské dějiny jsou především historií cesty ducha a vědomí. A je to právě naše vědomí, se kterým se něco stalo a děje, právě teď, v tuto chvíli.

Když rychle přehlédneme posledních dejme tomu dvanáct tisíc let historie civilizací, nemůžeme si nevšimnout jedné zásadní věci. Intelektuální tempo vývoje člověka se významně zrychlilo nejen v době, kdy jsme

tzv. spustili proces domestikace rostlin a zvířat či začali používat písemné systémy, ale zároveň v tu chvíli, kdy začala naše intenzivní komunikace s transcendentálním, mimosmyslovým světem, světem bohů. Zřejmě šlo mimo jiné o důsledek lidského úsilí o nalézání smyslu sebe sama a toho, co nás obklopuje.

Je možné nalézt počátky tohoto hledání a komunikace? Pravděpodobně ano. Zcela konkrétně zřejmě tehdy, když jsme dokázali do našeho života začlenit vertikální směr, který propojil náš pozemský svět se světem nad námi, se světem bohů. Byla to mimo jiné naše schopnost uvědomit si propojenost lidského druhu a mnohem většího, nadčasového aspektu vývoje vesmíru, jež jsme nazvali světem bohů, který nás navedl na novou cestu hledání smyslu nás samotných. V okamžiku, kdy jsme překročili práh vertikality, začala zcela nová intelektuální a duchovní pouť člověka. Nepochybně byla stejně významnou, jako zdomácnění obilí či zvířat.

Göbekli Tepe, Turecko, 10 000 let př. Kr.

Pokud víme, tento práh byl překročen nejpozději v desátém tisíciletí př. Kr. v oblasti východní Anatólie, poblíž dnešního města Urfa (biblický Harrán, kde pobýval i legendární Abrahám). Německé výzkumy na lokalitě Göbekli Tepe, malém sídelním pahorku v místní, mírně zvlněné krajině, objevily četné kamenné svatyně o průměru 10–30 metrů, postavených vždy na kruhovém půdorysu. Tyto svatyně, nejstarší doposud známé v historii lidstva, sestávaly z do kruhu uspořádaných a až 3 m vysokých vápencových pilířů. Podle vedoucích výzkumů K. Schmidta z Německého archeologického ústavu v Ankaře měly tyto sloupy tvar lidských postav a zachycovaly bohy nebo významné zesnulé osoby tehdejšího společenství. Z našeho dnešního pohledu se

původní význam těchto svatyní hledá velmi obtížně. S pomocí v reliéfu vytesaných zvířat na jednotlivých pilířích (lvi, býci, kanci, lišky, gazely, osli, hadi, ještěrky, krokodýli, hmyz, pavouci a supi) a srovnávacího materiálu z mladších období se lze domnívat, že svatyně sloužily kultu smrti a předků. V každém případě se jedná o nejstarší doklad kamenné „architektury“, kterou vytvářel po dobu minimálně několika let, ale mnohem spíše desetiletí, značný počet členů tehdejší komunity. Stejně tak se dá s jistotou říci, že tato díla měla symbolický charakter, který měl mít nadčasový rozměr – proto jejich tvůrci sáhli po kameni, a ne po běžných přírodních a méně trvanlivých materiálech typu dřeva nebo rákosu.

Karnak, Bretaň, 3500 př. Kr.

To, o čem konkrétně na těchto pár stránkách píšu, jsem nebyl schopen dlouho uchopit. Až nastal čas léta a já se ocitl v jižní části Bretaně v oblasti megalitických řad a svatyní v Karnaku. Právě tady jsem si plně uvědomil těsné spojení člověka a přírody, člověka a kamene a význam vertikality pro člověka a jeho duchovní svět. Stovky metrů kamenných řad menhirů, které zde vznikaly v průběhu 4. tis. př. Kr., se táhnou mírně zvlněnou krajinou a jsou důkazem toho, že hranice člověka a přírody jsou prostupné a mohou splývat do jednoty, která respektuje zvláštnosti obou celků a zároveň vyjadřuje jejich odlišnosti.

Těžko dnes pochopit, jaký byl původní účel těchto staveb. Podle nejpravděpodobnější teorie se jednalo o rozsáhlé útvary, které v sobě spojovaly motiv putování k posvátnému místu, svatyni, a motiv odpoutávání se od země. Jednalo se o útvary, kdy se zdůraznění pozemskosti a pomíjivosti stávalo nezbytným před-

pokladem pro nastoupení cesty k nadpozemskému a transcendentálnímu. Tyto řady jsou často paralelní a obvykle směřují k jednomu místu, snad centrální svatyni nebo obětišti (tyto části se však často nedochovaly). Když dnes procházíte kolem těchto polí, zmocní se vás nutně pocit marnosti a pomíjivosti. Co na zemi by nás dnes donutilo stavět něco podobného těmto řadám, které ve své době neměly jiný než čistě symbolický a náboženský charakter a pokud už měly nějaký ten ekonomický význam, tak především ten, že značné množství prostředků pohltily?

Enclos, Bretaň, 1600–1700 n. l.

Románská a gotická architektura stojí zcela nepochybně u zrodu moderní Evropy. Dnes na tato díla hledíme s němým úžasem (tedy alespoň část z nás, přesněji řečeno), a to tím spíše, že si uvědomujeme, že byly vytvořeny lidským umem a schopnostmi, kterých v době, kdy umíme přečíst genetický kód, přesunout informace v řádu milisekund z kontinentu na kontinent nebo najít poučení o konkrétním problému takřka okamžitě díky Googlu, se nám již nedostává.

Zcela zvláštní skupinu sakrální architektury tvoří bretaňské *enclos*, ohrazené posvátné okrsky, které sestávají z monumentální brány v podobě kamenného oblouku, kostnice, kříže a kostela, obvykle trojlodního. Kostel je po obvodu obepnut motivem cesty a případně hřbitovem. Tento koncept vychází ze starých pohanských komplexů, což není až tak překvapivé, neboť křesťanství není (byť zejména středověká zkušenost by napovídala jinak) nezbytně nesnášenlivé a exklusivní, ale naopak chová se jako například staroegyptské náboženství. To zjednodušeně řečeno znamená, že pohlcuje a přetváří starší duchovní koncepty a vy-

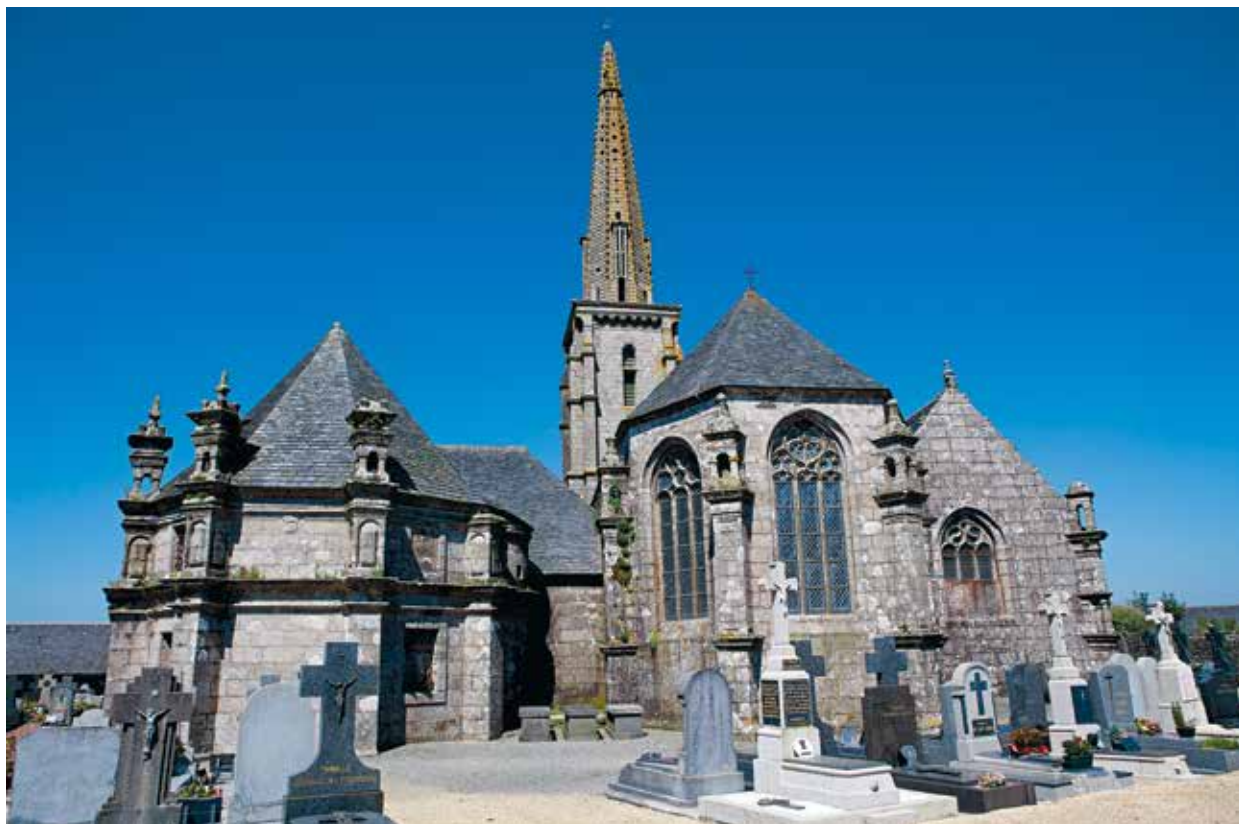

Göbekli Tepe ve východním Turecku, lokalita 10 000 let př. Kr., místo, kde byla poprvé v lidských dějinách nastolena vertikální architektura.

Foto Miroslav Bárta

**Kamenné řady ze 4. tis. př. Kr. v Karnaku,
Bretaň, Francie.**
Foto Miroslav Bárta

Jedna z typických bretaňských *enclos*
ze 17. stol.

Foto Miroslav Bárta

Pravěký menhir Uzec, později „uzurpovaný“
v 17. stol. místní křesťanskou komunitou.
Foto Miroslav Bárta

užívá je k upevnění své legitimacy a srozumitelnosti. Zachovává však podstatu, vertikality a princip spojení země a nebes. Lidé se nechávali u kostelů pohřbít, k nim vedla jejich poslední cesta. A odtud nastupovali svou první posmrtnou cestu vzhůru. Chrámová architektura operovala především na principu vertikality. Chrám byl také to, co propůjčovalo a zhusta dodnes propůjčuje legitimitu panovníkům a jejich moderním následovníkům – v západních systémech zejména prezidentům (ať už jsou oddanými křesťany, nebo ne). Po tisíc let byli až na dvě výjimky všichni francouzští panovníci korunováni a pomazáni v katedrále v Remeši, kde slibovali ochranu sirotků a vdov a boj za udržení světového řádu a pořádku. Úplně stejně jako staroegyptský panovník. Společenská smlouva totiž mnoho diametrálně odlišných řešení nemá. Na stejném místě se také v roce 1962 usmířily nesmiřitelné mocnosti – Francie a Německo. Podobně český prezident by těžko mohl být prezidentem bez svatovítské katedrály. I nastupující prezident Miloš Zeman s výjimkou *Te Deum* tento rituál dodržel: *Před jedenáctou hodinou čekala na nového prezidenta vojenská přehlídka na III. nádvoří a následovala návštěva ostatků sv. Václava v Katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha, při níž byl jak pražský arcibiskup, tak předseda Ekumenické rady církví i zástupci Federace židovských obcí. Následně ještě položil květiny k soše T. G. Masaryka na Hradčanském náměstí...* (z programu prezidentské inaugurace 8. 3. 2013).

Vertikalita a zakódované posvátno je to, co potřebujeme, pokud chceme uspět.

Proto se také u kostelů v Bretani často vyskytují menhiry (o samotě stojící vztyčené kamenné monolity). Tento fakt v sobě nese dvojí výpověď: křesťanské svatyně byly obvykle stavěny na místech, která již dříve byla považována za posvátná; zároveň jejich stavite-

lé nepovažovali za nutné původní doklady posvátna ničit, ale naopak je začlenily do svého nového materiálního pojetí komplexu. Velmi často je také neváhalo přímo použít a označit křesťanským symbolem (praveký menhir Uzec).

Mrakodrapy a média, 1900–2013 n. l.

Cesta vzhůru, náš pohled spojující pozemský a nadpozemský svět, se v poslední době ale zásadně proměnil. Možná se snažím usouvztažnit nesouvisející aspekty našeho života, ale podvědomě cítím (nebo si vsugerávám) že stavba mrakodrapů, lety do kosmu, mediální masáž pokleslé úrovně a v poslední době rozvoj zejména s genetikou spjatých oborů nás upevňuje v našem přesvědčení, že již dávno jsme spolustrůjci vesmíru a že vertikální rozměr je něco, co ovládáme stále lépe. Zároveň jsme ztratili schopnost hledět vzhůru a čelit nejistotě. Místo toho volíme bezpečnost a zavedené a *de facto* vnucované způsoby. Televizní seriály stanovují obecné normy chování a vztahů (leckdy řádně abnormální až perverzní povahy) a tzv. *tvůrci obecných názorů* (*opinion makers*) z řad zpěváků, herců a politiků se bez bázně a hany vyjadřují k věcem, o kterých většinou nic moc nebo vůbec nic nevědí. Jejich názory pak vnucují média všem ostatním.

Je právě tento vývoj odpovědný za to, že ztrácíme víru, že se vytrácí schopnost vnímat naši roli ve vesmíru, být nadále pokornými a respektovat sama sebe jako druh? Vždyť dnes jediná, kdo soustavně hledí vzhůru, jsou vlastně jen astronomové, klimatologové, ornitologové a děti při pouštění draků (a to obvykle jen na podzim). My ostatní jsme na tuto komunikační spojnici zcela rezignovali, místo hledání, pokory a pohledu vzhůru, místo soustavného usilování s podvědomím,

že jde o nekonečný proces, jsme přehodili výhybku a zafixovali pohled výlučně na pozemské aspekty našeho života. Formu jsme nadřadili obsahu. Z toho plyne kromě jiného také bezhlavé prosazování linearity času, vše se žene kupředu, a co bylo, nemá valné hodnoty a významu, jediné, co platí, je to, co je právě teď a nyní, a to, co bude. Ekonomický redukcionismus, potlačení člověka, jeho duše a člověčenství, distilace naší podstaty na „má dáti a dal“, na růst hrubého domácího produktu, je možná to, co nám brání v našem úsilí o stabilitu a vyrovnanost. Vždyť jaké můžeme například jmenovat stavby z poslední doby, které by měly značný symbolický a duchovní aspekt? Vše, co jsme začali od nedávné doby vytvářet, má za cíl primárně funkci, ekonomickou rozvahu a zisk.

K čemu to vlastně je?

Nechci jiným podsouvat svůj subjektivní dojem. Mám však obavu, že pokud se nám nepodaří znovu najít cestu k nám samotným, znovunabýt schopnost vnímat spojnici mezi světem naším a světem „bohů“, světem

„tady“ a světem „nahore“, o mnohé z dobrých scénářů dalšího vývoje se můžeme dobrovolně připravit. Není snad lidská historie dokladem toho, že lidský duch se dokáže vyrovnat i se zdánlivě neřešitelnými problémy? I proto náš dnešní svět, ve kterém jsme denně přesvědčováni o tom, že lidského ducha je možno potlačit či znásilnit materiálním, nepředstavuje nic jiného než další výzvu člověka. Pokud přestaneme sami sobě upírat a popírat symbolismus „cesty vzhůru“, pokud se nám podaří obnovit naši vrozenou schopnost vnímat řád věcí a být pokornými, může se stát, že Havlova blbá nálada skutečně pomine.

Literatura:

Případným zájemcům o další informace z oblasti dějin světa, civilizací a společností mohu doporučit v češtině zejména příspěvky v těchto sbornících:

Bárta, M., Kovář M., eds. – *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností.* Academia, Praha 2011.

Bárta, M., Kovář M., eds. – *Dějiny a civilizace pohledem dvaceti českých vědců.* Academia, Praha 2013.